

EDEBİYAT ve ORUÇ

Dr. M. MEHDİ EKER*

Edebiyat ve Medeniyet ilişkisi bağlamında Ramazan ayında tutulan oruç, başlı başına ele alınabilecek bir başlık.

Din-medicine-medeniyet ilişkisi hayatın bir çok alanında olduğu gibi, ibadet alanında da eserler oluşturmuştur. İnsanın iç alemi ile baş başa kalarak, özel bir irade sınavı ve eğitmeden geçmesini sağlayan zorlu ve özel bir ibadet olan oruç, Müslümanların çoğunlukta olduğu şehirlerde bir çok alanda olduğu gibi sanat ve edebiyat alanında da medicine-medeniyet bağlamında ayrı bir birikim oluşturur.

Bir ramazan ayının daha içinden geçiyoruz. Yazılarımızın daha çok şehir-medeniyet-edebiyat çerçevesinde yazıldığını göz önünde bulundurarak bu yazıda, Edebiyat ve Oruç ilişkisini ve bu ilişkinin ürettiği edebi zenginliği kısaca ifade etmek istiyorum.

İslam dininin temel şartlarından olan oruç ibadeti, münferid olarak ifa edilmekle beraber, Müslümanların yaşadığı şehirlerde Ramazan ayında bütün ahali birlikte tutunca oluşturduğu etki ile ayrıca bir kültüre ve bir yaşam biçimine dönüşür.

İnsanın birey ve toplum olarak benimsediği yaşam biçiminin “ifadesi” olan bu ibadet sözlü ve yazılı edebiyatta Ramazan ayında tutulan “orucun” oluşturduğu bu kültüre bîgane kalamaz ve katkı sağlar. Oruç ve oruç ay olan Ramazan üzerine yazılan şiirler bir yana, bu ay’a mahsus ve bu ayın ismi ile anı-

lan Edebiyat çalışmaları ve ürünleri bulunmaktadır.

Bu ürünlerden biri de “Ramazaniyye”lerdir. 15 yy’dan başlayarak sonraki yüzyıllarda Divan Edebiyatımızda özel bir yer tutan Ramazaniyeler giderek yaygınlık kazanmıştır.

Ramazan ayı geldiğinde Divan Şairleri padişah ve vezirlere çoğu kaside şeklinde yazdıkları ramazaniyeleri sunarlar.

Bu kasidelerde Nesib (başlangıç) bölümünden sonra, kasidenin ithaf edildiği, sunulduğu kişinin övüldüğü bölüm gelir.

En çok ramazaniye yazan şair Enderunlu Fazıl’dır.

Bosnalı Sabit, Nazîm, Edirneli Kâmi, Nedim, Koca Ragıp Paşa, Şeyh Galip, Enderunlu Vasıf, Sünbülzade Vehbi önemli ramazaniyye şairleri olarak kaydedilmiştir. (TDV-İslam Ansiklopedisi, Mutafa İsmet Uzun)

Yine, Süleyman Nahifî’nin “Fazilet-i Savm” (Zuh-rül-Âhire) adlı 253 Beyitlik mesnevisi orucun özellikleri, faydaları ve dini hükümlerini konu edinir.

Osmanlı döneminde bu kutlu ay’a ait değerler şiire yansıtıldı. Sadece bir ibadet olarak orucun kendisi değil, iftar ve imsak arasındaki, sofrası, sahur, ibadet, eğlence dahil olmak üzere oruç ibadeti etrafında gerçekleşen toplumsal hayat ve kültürün bütün unsurları “ramazaniyye” şiirlerinin konularını oluşturmuştur.

1 Diyarbakır Milletvekili

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren özel olarak “Ramazaniye”ler yazılmasa da ramazan ve oruç ibadetini konu edinen şiirler yazılmıştır. M. Akif Ersoy, Yahya Kemal, Tevfik Fikret, Arif Nihat Asya, Necip Fazıl ve Sezai Karakoç bunlardan bazılarıdır.

Klasik Edebiyatımızdaki Ramazan ayı ile ilgili olarak; Ramazan’ın “oruç”, ibadet mevsimi olması hasebiyle, bu ay ile ilgili yazılan şiirler muhteva itibariyle, Dini, tasavvufi ve edebi; şekilleri itibariyle ise mesnevi, kaside, gazel, ilahi ve mani formunda yazılmıştır.

İslam’ın temel şartından biri olması sebebiyle oruç ve ramazan, klasik dönem şairlerinin bir çoğunun ilgisini çekmiş ve bu alanda şiirlerin yazılmasına sebep olmuştur. Öyle ki Padişah şairler de bu alanda şiirler yazmışlardır.

1590-1617 yılları arasında kısacık bir ömür yaşamış (27 Yıl) ancak hem bıraktığı mimari eserlerle (Sultan Ahmed Cami), hem de başlattığı yeni idari ve siyasi uygulamalarla, saltanatta kardeş katli yerine, “ekber ve erşed kuralını” getirerek uygulamış, ama aynı zamanda Bahtî mahlasıyla şiirler de yazmış 1.Ahmed’de oruç ve Ramazanla ilgili önemli eserlere imza atmıştır:

“On bir aydır gideli biz de çekerdik hicran,
Merhaba etti yine bize şehri ramazan”
diyerek, on bir ay çekilen hasretin, oruç ayı ile bittiğini, ramazanın merhaba dediğini ifade etmiştir.

Ramazan ayının ilk on beş gününde kılınan teravih namazının ertesindeki “tesbihat”ta “merhaba ey şehri ramazan” son on beş gündeki “tesbihatta” ise “elveda” denilmektedir.

Şair Bahtî (Sultan 1. Ahmet) Ramazan ayına yazdığı Gazel’in şu beyitlerinde “merhaba” demektedir:

Merhabâ merhabâ meh-i Ramazân
Merhabâ halka rahmet-i Rahmân
Merhabâ verdi âleme ziyet
Merhabâ ey müzeyyen-i devrân
Gülşen-i mahfel içre methin okur
Merhabâ deyü cümle hoş elhân
Rahmet oldu Muhammed ümmetine
Merhabâ ey refik-i ehl-i cihân
Edeli Bahtî vasfını tesbih
Eyleyüpdür ana ‘atâ Sübhan
gelişyle sevinç yaratıp nasıl merhaba dedirttiyse,
gidişyle de hüznün ve hasret habercisi olmuştur.

15 nci yüzyılda yaşayan mutasavvif ve şair Eşrefoğlu Rûmi bu vedayı şu şiirle dile getirir.

Elveda ey mâh-ı tâbân elveda
Elveda ey mihr-i Yezdan elveda
Elveda ey afitab-ı şer’i din
Elveda ey mah-i tâbân elveda

İsmail Hakkı Bursevi (1653-1715) ramazanı sevinç ve şükür ile karşıladığını şu mısralarla ifade etmiştir:

Sâye saldı ehl-i îmân üstüne
Hamdülillah geldi mâh-ı Ramazân
Doğdu ol nûr ehl-i irfân üstüne
Hamdülillah geldi mâh-ı Ramazân

Ziya Paşaya göre Divan Edebiyatının (Şiirin) en önemli isimlerinden olan Zâti (1471-1546) oruç ve ramazan ile ilgili:

“Gönderdi Hûda çün bize mihman Ramazan,
Hoş tutmağa niyyet edelim biz dahi”
beytini yazarak, Allah tarafından bize çok kıymetli misafir olarak gönderilen “ramazan”ı ikram ile hoş tutmamız gerektiğini söyler.

Ramazanın en önemli özelliklerinden birisi de Kuran-ı Kerimin bu ayda nazil olmaya başlaması ve Leyle-i Kadir’in (Kadir Gecesi) bu ay içinde bulunmasıdır. Ramazan ayı ve oruç ile ilgili yazılan şiirlerde bu husus da işlenmiştir. Bağdat ve Mekke kadılığı dahil önemli görevlerde de bulunan Şâir Kâmi (1649-1724);

“Bilelim kadrini savm’un gece kâim olalım,
Olmaya göz göre kadri gözümüzden pinhân”
beytini yazarak, içinde kadir gecesini barındırması sebebiyle, ramazan gecelerinde uyanık olmak (Kıyamda olmak) gerektiğini o geceyi kaçırmamak icab ettiğini söyler.

Enderunlu Vasif (1736-1824)

Yazdığı beyitlerle ramazanın gelişine, rahmet bolluğu sebebiyle şükrederek sevinir;

“Sad şükür gelen mâh-ı şerifi ramazandır,
Hakk’ın niâm-u rahmeti mebzulî cihandır”
öte yandan, şeytanın bu rahmet ayında hapsedildiğini, zahitlerin ibadet amaçlı olarak rahat bir şekilde itikafa girebildiğini söyler:

“Çileyeye vesvesesiz girdi kapandı zâhid,
Haps olur, ta ramazan âhir olunca, şeytan”
Ramazan ayında şehrin camileri mahyalar-

la süslenir, camiler ibadet merkezi olma yolunda, görsel ziyafet alanı olur. En çok ramazaniyye yazan şairler arasında yer alan, aynı zamanda Naat-gû (Naat yazarı) şairler arasında da anılan Nazîm Yahya (1647-1726) Ramazan ayında nurdan sütunlara benzeyen minarelerin seher vaktine kadar parladığını ifade eder:

“Bir sûtûn-ı nurdur kim minâre tâ seher,
Şûle-i kandil-i berk-efşan ile râhşân”.

Esas adı Süleyman Neşet olan ve Divan Şairlerinin hocası olarak da bilinen 18 nci yüzyıl şairlerinden Hoca Neşet (1735-1807) “ehli şikem” olarak tarif ettiği midesine düşkün insanlara gönderme yaptığı şu beyti yazar:

“Gündüz çıkarır zevkini rindân ramazanın,
İftar sefasın dahi ehl-i şikem eyler”.

Benzer temayı Valilik ve Sadrazamlık da yapan Divan Şairi Koca Ragıp Paşa da (1698-1763) başka bir beyitte dile getirir.

“Tecelli neş'esin ehli şikem idrâk kâbil mi?
Behişt andıkça zâhid eklü şûrbün lezzetin söyler”.

Daha bir çok Divan Şairinin zenginleştirdiği “oruç yada ramazan edebiyatı” on dokuzuncu yüz yıldan sonra farklı bir mecraya girer, “ramazaniyyeler” yerini, bazı şairlerin “münferiden” yazdığı şiirlere bırakır.

Ramazanın edebiyattaki yeri azalırken, “Ramazan Eğlenceleri” adı ile bu ay da farklı bir eğlence kültürü ve anlayışta, geleneksel ibadetlerin yanında boy vermeye başlar.

Necip Fazıl Kısakürek bu duruma içerler ve şu beyti yazar:

“Karagöz seyri değil, gözyaşı dökme ayı,
Bilinmezi bilirler, bilseler ağlamayı”.

Bağlamından çıkarıldığına inandığı bu ayın gerçek anlamına vurgu yapar.

Yine Necip Fazıl, divan edebiyatındaki “oruç bereketi”ni ve bu ayın “kavuşmaya” olan fırsatını şu beyitle dile getirir.

“Ramazan mübarek ay, müminlerin balayı,
Hatırla der suyu bal, kaybedilmiş silayı”.

M. Akif Ersoy, Ramazan ayının rahmet ve bereketine olan inançla ön önemli sorunların çözümünü için bu ay hürmetine dua etmekte, bu ayın bereketinden yardım istemektedir:

“Ya Rab, şu muazzam Ramazan hürmetine,
Kaldır aradan vahdete hâil ne ise,
Ya Rab, şu asırlarca süren tefrikadan,
Artık ezilip düşmesin ümmet ye'se,
Madem ki verdin bize rûh-ı nevin,
Ya Rab, daha bir reha-i teyid insin”

Arif Nihat Asya, orucun kapsayıcılığını adeta bütün tabiatta hissettiğini orucunu “karla” açtığını şiire döküyor:

“Ey karlı köyüm, beyaz köyüm hûr yayla,
Bir gün ki oruçlu ydu yamaç, dam, tarla-
Yoldaydım uzakta okunurken ezanın,
Bir dağ tepesinde iftar ettim karla.”

Faruk Nafiz Çamlıbel “bütün ömrün ramazan olması” diliyor, bir ümid çağrısı olmasını istiyor orucun:

“Alnımız secde de bulsun bizi her lâhza ezan,
Ve hazin ömrümüzün her günü olsun ramazan,
Zikrimiz arş'i geçip fecre kadar yükselsin,
Maveralardan ümid ettiğimiz ses gelsin.”

“Ömrümün en mesud anı, iki hamal arasında kıldığım Bayram Namazıdır” diyerek “Süleymaniye de Bayram Sabahı” şiirini yazan Yahya Kemal Beyatlı, bir medeniyete duyduğu hüznü özlüm ile ses verdiği şiirinde, bir ramazan gününün iftar öncesini kendi üslubuyla anlatmaktadır:

İftardan önce gittim Atik-Valde semtine,
Kaç def'a geçtiğim bu sokaklar, bugün yine,
Sessizdiler. Fakat Ramazan mâneviyeti
Bir tatlı intizâra çevirmiş sükûneti;
Semtin oruçlu halkı, süzölmüş benizliler,
Sessizce çarşıdan dönüyorlar birer birer;
Bakkalda bekleyen fikarâ kızcağızları
Az çok yakından sezdiriyor top ve iftarı.
Meydanda kimse kalmadı artık bütün bütün;
Bir top gürültüsüyle bu sâhilde bitti gün.
Top gürleyip oruç bozulan lâhzadan beri,
Bir nurlu neş'e kapladı kerpiçten evleri.
Yârab nasıl ferahlı bu âlem, nasıl temiz!
Tenhâ sokakta kaldım oruçsuz ve neş'esiz.

Yurdun bu iftarından uzak kalmanın gamı
Hadsiz yaşattı rûhuma bir gurbet akşamı.
Bir tek düşünce oldu tesellî bu derdime;
Az çok ferahladım ve dedim kendi kendime:
'Onlardan ayrılış bana her an üzüntüdür;
Madem ki böyle duygularım kaldı, çok şükür.'

Son olarak "Biz oruç tutuyoruz oruç da bizi tut-
malı, oruç da acıdır" diyen İslam Medeniyet tasav-
vurunun merhum Şairi Sezai Karakoç, modern imge
şairinin çağdaş ürpertisiyle ama orucu bir diriliş
muştusu olarak, bir armağan olarak anlatmaktadır:

Oruç ve İnsan

Oruç, ruhun sesi gelir her yıl
Gümüş topuklarını dokundurur kalbimize

Vücut dönmeğe başlar bir tapınağa kurban gibi
Yapılır örtülür uçurumları yakan dualardan
Ten ruhun avuçlarının içinde
Hilkat günlerinin yeniden oluşun terlerini döker
İnsan gecesini değiştirir gündüzüne erer
Bir mevsime döndürür zamanı hiç değişmeyen
İnsanın olma vaktidir bu erme fırsatı
Ruh emzirir anne gibi yeri göğü fecri
Yeni bir insan gelip nöbete duracaktır
Eskisi çürümüş bir heykel gibi devrildiğinden
Ey oruç, diriltici rüzgâr, İslam baharı
Es insan ruhuna inip yüce ilham dağından
Kevser içir, âbıhayat boşalt kristal bardağından
Susamış ufuklara insan kalbinin ufuklarına
(Sezai Karakoç)